

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK BIJ DE SAMENVLOEIING VAN DE BEVERSE EN DE VRASENEBEEK

Dat in de nabijheid van de samenvloeiing van de Beverse en de Vrasenebeek archeologische vaststellingen werden gedaan, is niet toevallig. De landschappelijke afwisseling van valleien en verhevenheden maakte deze locatie tot een natuurlijke attractiepool voor onze voorouders. Dit werd nog versterkt door de ligging op de overgang tussen het uitgestrekte veengebied en de hoger gelegen Wase zandgronden. Voorgaand onderzoek op gelijkaardige locaties heeft meermaals aangetoond dat dergelijke landschappelijke posities met een grote biodiversiteit geprefereerde vestigingsplaatsen waren. Dat deze locatie ook een strategisch belang had, zal verder nog blijken.

De archeologische site Nerenhoek

In het kader van de bouw van een waterzuiveringsstation aan de Nerenhoek te Beveren werden in 2006 de voorbereidende graafwerken archeologisch begeleid door de Archeologische Dienst Waasland (ADW). De welfcontroles leverden twee zones op waar vlakdekkend archeologisch onderzoek noodzakelijk was. Het is niet toevallig dat beide sporenclusters gelegen zijn bij de Beverse Beek, waarvan het oorspronkelijk meanderende verloop in de tweede helft van de 20^e eeuw definitief rechtgetrokken werd.

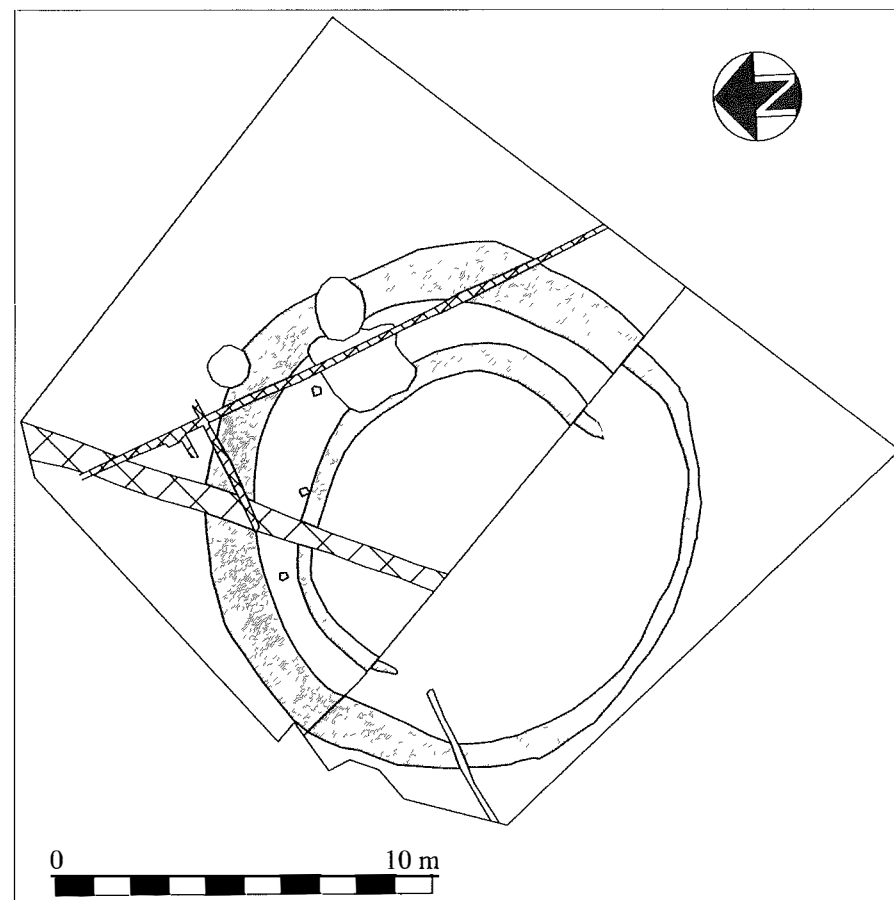

Afb 1 Dubbele grafcirkel bij de Beverse Beek

(Foto ADW)

Een grafmonument uit de bronstijd

In een eerste zone – op de terreinen van het eigenlijke waterzuiveringsstation – werd door de graafmachine een zogenaamde dubbele grafcirkel aangesneden (afb 1 en 2). Afgaande op de voimelijke kenmerken en de evaluatie van de beperkte hoeveelheid schervenmateriaal, kan een datering in de middenbronstijd (1800 - 1100 v. Chr.) verondersteld worden. Met een maximale diameter van ca. 14 m kan het grafmonument eerder tot de kleinere voorbeelden van dit type gerekend worden.

Afb 2 Grondplan van de grafcirkel

(Illustratie ADW)

Grafcirkels zijn de restanten van grafmonumenten die opgetrokken werden bij de dood van een voornaam figuur in de lokale bronstijdgemeenschap. Deze monumenten bestonden uit een centrale grafheuvel die omgeven was door één of meerdere grachten en/of aarden bermen. Soms werd de grafheuvel omgeven door een zogenaamde palenkraan, een kring van rechtopstaande houten palen. Hoewel er verspreid over Vlaanderen honderden gekend zijn, worden slechts hoogst uitzonderlijk

intacte resten gevonden van begraving. Een late omvorming tot landbouwland heeft er namelijk voor gezorgd dat enkel de diepst ingegraven structuren bewaard bleven. Vaak zijn dit enkel de grachten.

Op basis van het gelijkaardige vullingspatroon kan gesteld worden dat bij de dubbele grafcirkel van Beveren-Neienhoek zowel de diepere buitenste als de ondiepere binnenste grafcirkel (diameter ca 9,40 m) gelijktijdig hebben opengelegd. Bovendien toont het vullingspatroon aan dat er geen beem gelegen heeft tussen beide grachten. Deze lagen overigens te dicht bij elkaar om dit mogelijk te maken. Wel zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van een centrale grafheuvel en wellicht ook voor een circulaire beem aan de buitenzijde van het grafmonument. De aanwezigheid van enkele paalkuiltjes tussen beide grachten in, doet vermoeden dat zich hier een (partieel bewaarde) palenkans heeft bevonden.

Een blokhuis bij de Mosselbank

In navolging van het archeologisch onderzoek dat in 2006 plaatsvond, werd in 2007 het onderzoek van het zogenaamde zuidelijke sporencomplex grondig aangevat. Het betreft hier de zone tussen de Nerenhoekstaat en de Beverse Beek waar een uitgestrekte concentratie van complexe archeologische structuren aan het licht kwam.¹

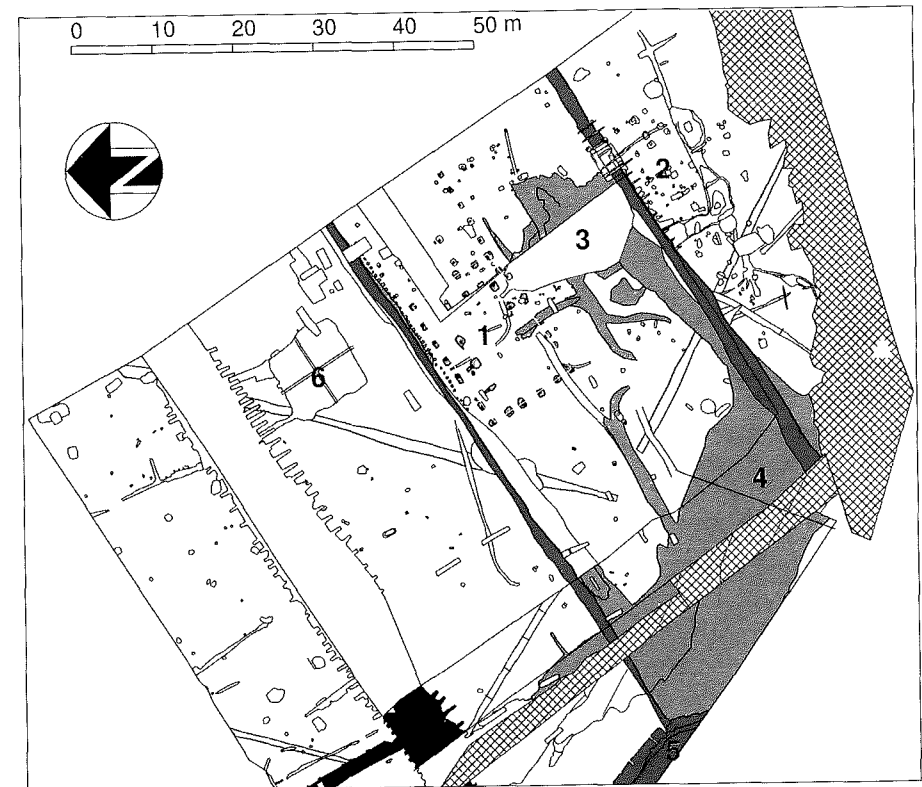
Hoewel de gemeente Beveien aanvankelijk van plan was om op deze plaats verscheidene slobontwateringsbekkens aan te leggen, werd tijdens de onderzoekscampagne beslist om toch van dit plan af te zien. Vandaag is het terrein, aan de oeverzijde van het landbouwbedrijf, terug in de oorspronkelijke staat hersteld. Aangezien het archeologisch onderzoek reeds te ver gevorderd was, en de terreinreconstructie onherroepelijke schade zou toebrengen aan het dagzomende sporencomplex, werd beslist om het onderzoek verder te laten plaatsvinden. De afgelasting van de bouwwerken heeft er bijgevolg voor gezorgd dat onnodig een tijdrovende en arbeidsintensieve archeologische interventie werd uitgevoerd op een terrein dat achteraf bekeken geen bodemingrepen behoefde. Desondanks is het onderzoek toch zeer waardevol gebleken en geeft het ons een beeld op de evolutie van het lokale landgebruik doorheen de tijd.

De vroegste structuren gaan terug tot de Gallo-Romeinse periode (ca 70 - 275 na Chr) en geven ons een gefragmenteerd zicht op de toenmalige perceelsindeling (afb 3, lichtgrijze grachten). Een NW/ZO-georiënteerde gracht met onderbrekingen bevond zich op enkele meters van een oude meander van de Beverse Beek (afb 3, nr 4). Het feit dat gracht en beekmeander een parallel verloop kenden, kan er op wijzen dat het tracé van de beek tussen de Gallo-Romeinse periode en de late middeleeuwen (haast) ongewijzigd is gebleven. Schuin op deze gracht vonden we enkele contemporaine grachtstructuren, die het gebied indeelden in langgerekte percelen (minstens 68 x 39 m). Binnen de bepeikte hoeveelheid archeologica die hierin aangetroffen werd, valt onmiddellijk het overgrote aandeel van moeilijk determineerbare handgevormde keramiek op. Eén bodem van een "terra sigillata"-kommetje (luxe vaatwerk) en enkele fragmenten van een "dolium" (grote voorraadpot) wijzen duidelijk op een Gallo-Romeinse oorsprong van het grachtencomplex. De beperkte hoeveelheid archeologica en het ontbreken van bouwstructuren doet ons

veronderstellen dat het hier gaat om cultuurland dat buiten de eigenlijke bewoningscontext was gelegen.

De occupatiefase die het meeste sporen heeft nagelaten stamt uit de middeleeuwen. Het gaat om een onderdeel van een intensief bebouwd terrein. Jammer genoeg hebben latere bodemingrepen er voor gezorgd dat een groot deel ervan aan het oog onttrokken was.

De sporenconfiguraties werden gekenmerkt door zorgvuldig uitgegraven paalkuilen en hadden alle globaal een OW-orientatie. Het meest opvallend was een omvangrijke rechthoekige constructie (ca 18 x 12 m) die de noordzijde van het bebouwde terrein afsloot (afb 3, nr 1).

Afb 3 Grondplan van de onderzoekszone tussen de Nerenhoekstraat en de Beverse Beek

(Illustratie A D W)

Het gebouw bestond uit een opengewerkte binnenruimte met vermoedelijk een ca 2,5 m brede galerij aan de oostzijde. Aan het westelijke uiteinde van de noordwand vonden we de restanten van een drie en een halve meter brede toegang die aan de binnenzijde van de galerij was voorzien van een toegangspoort. Een gelijkaardige toegangsstructuur werd aangetroffen in het oostelijke deel van de zuidwand. Palend aan de oostzijde van het gebouw vonden we de sporen van een kleiner bouwsel (ca 4,50 x 3,00 m) met een aansluitende palenrij die in oostelijke richting kon gevolgd worden. Het moet een robuuste constructie zijn geweest.

die gekenmerkt werd door een systematische, zelfs gestandaardiseerde opbouw met verdedigingselementen

Aan de zuidzijde van het onderzoeksvlak vonden we de resten van een gebouwplattegrond met eenzelfde oriëntatie (afb 3, nr 2) Jammer genoeg was deze structuur bij latere bodemingrepen te sterk toegetakeld om een duidelijk beeld te krijgen op de gebouwplattegronden

Het bebouwde terrein werd aan de noordzijde begrensd door een gracht die in het westen uitmondde in de oude meander van de Beverse Beek Het is frappant dat deze gracht oorspronkelijk ter hoogte van het grote rechthoekige gebouw een onderbreking kende die net even breed was als de lengte van het bouwwerk De uitgegraven aarde kan aan de binnenzijde opgewoepen geweest zijn in een beem

In een latere fase bleek het complex belaagd te zijn geweest Het werd aan de noordzijde voorzien van een palissade Deze werd geplaatst op de binnenoever van de noordelijke gracht die op dat moment ook voor het gebouw werd doorgetrokken Bijgevolg werd de noordelijke toegang tot het complex afgesloten Opmerkelijk is wel dat de palissade enkel werd aangebracht ter hoogte van het bebouwde oostelijke deel van het terrein Het westelijke deel werd enkel afgebakend door de gracht die hier iets breder werd uitgegraven

Op basis van de schaaise archeologica die in de vulling van de gracht en de paalkuilen werden aangetroffen, kan hier bezwaarlijk van een normale bewoningscontext gesproken worden Het overgrote deel van het materiaal kan bovendien bestempeld worden als residueel handgevormd aardewerk² Slechts enkele scherven wijzen in de richting van een middeleeuwse datering van het complex Op basis van enkele stratigrafische vaststellingen en een eerste evaluatie van de keramiek³ kan besloten worden dat het geheel (ten laatste) in de loop van de 14^e eeuw een kortstondig bestaan gekend heeft

Enkele fragmenten van rood beschilderd aardewerk, die voornamelijk aangetroffen werden in relatie tot de zuidelijke gebouwplattegrond (afb 3, nr 2), kunnen wijzen op een vroeger gebruik van het terrein Werd hier misschien een (vroeg-) 13^e-eeuwse voorloper van het complex aangesneden?

De gestandaardiseerde opbouw, de duidelijke verdedigingskenmerken en de aanwijzingen voor het kortstondige bestaan doen ons besluiten dat ten laatste in de loop van de 14^e eeuw nabij de Beverse Beek een tijdelijke militaire constructie werd gebouwd die volledig was opgetrokken uit hout en aarden verdedigingswerken Een dergelijke fortificatie wordt in de laatmiddeleeuwse teksten vaak omgeschreven als een blokhuis In de laat-15^e-eeuwse biografie "Weisskunig" van Maximiliaan van Oostenrijk worden dergelijke blokhuisen afgebeeld (afb 4 en 5)⁴ De gelijkenissen met de restanten aan de Nerenhoek zijn opmerkelijk

Het is opvallend dat de verdedigingswerken (palissade en gracht) duidelijk bedoeld waren om weerstand te bieden bij een mogelijke aanval uit het noorden, met name het stroomgebied van de Verre De Verre kan op dat moment beschouwd worden als een belangrijke waterweg die verbinding gaf met de Schelde ten oosten en wellicht zelfs met de stad Gent

*Afb 4 en 5 Tijdelijke houten fortificaties, zogenaamde blokhuisen
Wellicht gaat het om het blokhuis van Kallo dat de Bruggelingen in 1484 oprichtten
om het verkeer op de Schelde te stremmen Op 23 april 1485 wordt het blokhuis met
veel machtsvertoon ingenomen door Maximiliaan Een veilige doortocht naar
Antwerpen is opnieuw verzekerd*

verder ten westen De Beverse Beek sloot aan op de Verre en vormde bovendien de grens tussen het Land van Beveren en het Land van Waas, die elk hun eigen politieke koers volgden In die zin was de Beverse site "Nerenhoek" gelegen op een strategisch belangrijke positie, bij het kruispunt van beide waterlopen op de grens met het Land van Waas bij de weg die Antwerpen met Brugge verbond Deze ligging naast de Beverse Beek, die ter hoogte van de site met kleine vaartuigen bevaarbaar was, moet deze positie bovendien uitermate kwetsbaar hebben gemaakt Op basis van de archeologische vaststellingen kan vermoed worden dat de 14^e-eeuwse occupants van het complex hebben getracht om een verwachte aanval vanaf de Verre af te weiden

Een stukje Vrasene wordt Beveren

Kort na het verlaten van de versterking in de 14^e eeuw vond er een ingrijpende reorganisatie van het terrein plaats Een omvangrijke ondiepe kuil werd uitgegraven in het centrum van het onderzochte gebouwencomplex (afb 3, nr 3) Kort na het graven werd deze reeds gevuld met afvalpakketten waarin sporadisch huishoudelijk afval en bouwpuin kon aangetroffen worden Opvallend is de houtskoollaag die (aan de noordzijde) van de kuil op de bodem is terechtgekomen Dit zou kunnen wijzen op een gewelddadig einde van het verdedigde gebouwencomplex De onregelmatige vorm van de kuil en de vele uitspoelingsgeulen die eimee verbonden zijn, geven aan dat deze bodemingreep met weinig zorg werd uitgevoerd

De grote kuil was via een systeem van overlappende smalle geulen verbonden met de oude beekmeander (afb 3, nr 4) Zowel de kuil, het geulensysteem als de meander werden op hetzelfde moment gedempt Op deze manier werd de Beveise Beek (gedeeltelijk) rechtgetrokken (afb 3, nr 5) Daardoor namen de percelen op de rechteroever toe in omvang Een stukje Vrasene werd Beveis grondgebied

Het historisch kader⁵

Vanaf de 12^e eeuw lieten de heren van Beveren hun macht gelden over de heerlijkheid Beveren en de naburige regio. Ze bouwden een versterking op de plaats van het latere kasteel Singelberg. Hun aanspraken op het Land van Waas resulteerde in een conflict met de graven van Vlaanderen. Doch, een verzoening op het einde van de 12^e eeuw deed de gemoederen bedaren.

De precare situatie vanaf het midden van de 13^e eeuw, waarbij Vlaanderen ingesloten werd door de machtige alliantie tussen Henegouwen en Holland-Zeeland, deed onder andere de druk aan de noordoostgrens toenemen.⁶ De graven van Vlaanderen bouwden het kasteel van Saaftinge.

In de nasleep van het conflict tussen Vlaanderen en de Franse koning in 1302 was er voor onze contreien een turbulente periode aangebroken. Ook het Land van Beveren is niet gespaard gebleven van de toenmalige conflicten. Bovendien waren de heren van Beveren verwickeld in een erfvolginstwist die rond 11 september 1310 resulteerde in de belegering van het kasteel Singelberg. Mogelijk maakte het blokhuis bij de Beverse Beek deel uit van een verdedigingsgordel die aansloot bij de Singelberg. Helaas zijn hier voorlopig geen historische gegevens over gekend.

Later in de 14^e eeuw leidden aanslepende sociale onrusten tot de Gentse Opstand van 1379-1385. Na de catastrofale pestepidemie, die heel West-Europa teisterde, en ten gevolge van de toenemende belastingdruk en een ondermijning van het stedelijke machtsmonopolie verzeilde Gent in een bloedige burgeroorlog met de graaf van Vlaanderen. Ook het Waasland bleef niet gespaard. Als deel van de Kasselrij Gent werd onze regio een bevoorradingsgebied voor de ingesloten stad Gent. Via brutale razzia's en door collaboratie met de Gentse opstandelingen werd het Waasland systematisch geplunderd. Filips de Stoute, graaf van Vlaanderen vanaf 1384, trachtte hier tegen in te gaan door een globaal militairingschema uit te werken. Zo werden bestaande versterkingen uitgerust met extra manschappen en voorzieningen. Ook in het kasteel Singelberg werden extra maatregelen getroffen.⁷

Alles lijkt er op te wijzen dat het complex aan de Beverse Beek geen stand heeft kunnen bieden aan het strijdgevoel dat gedurende (het begin van) de 14e eeuw de streek teisterde.

Het ontstaan van de onregelmatige kuil met geulensysteem (afb. 3, nr. 3) kan hoogstwaarschijnlijk gekoppeld worden aan de arbeidsintensieve demping van deze beekmeander. De grond die vrijkwam uit het rechtgetrokken beektracé kan namelijk onmogelijk volstaan hebben om de oude meander volledig op te vullen. Bijgevolg was een aanvoer van externe grondvoorraden noodzakelijk en kunnen de wiefactiviteiten ingrijpende consequenties hebben gehad voor de bodemgesteldheid van de aanpalende percelen.

Na deze nivellering van het terrein werd haaks op het nieuwe beektracé een nieuwe perceelsindeling gecreeeid. Eén van de nieuwe grachten werd aangelegd op het oude tracé van de noordelijke gracht die het vroegere gebouwencomplex begrensd. In de loop van de 14e eeuw lijkt het terrein dus een louter agrarische functie gekregen te hebben.

Spaanse luxewaar

Ten noorden van de noordelijke gracht vonden we tenslotte nog een rechthoekige kuil (9,2 x 9,8 m, afb. 3, nr. 6). Op de bodem waren nog duidelijk de sporen van een graafwerktuig (dissel?) te zien. De kuil werd nadien gevuld met verscheidende afvalpakketten die vermengd waren met een overvloed aan huishoudelijk afval en bouwpuin. Opmerkelijk is de vondst van een gefragmenteerd kruikje (vaasje met minstens één handvat) in zeldzame (wellicht) Iberische importkeramiek met op de buitenzijde monochroom turkoois tinglazuur. Daarnaast werd er ook een munt (mijt) uit 1404-1409 (Jan zonder Vrees) aangetroffen.⁸

Afb. 6 Duur tinglazuurd aardewerk en glaswerk in het getijdenboek van Engelbert van Nassau (ca. 1477-1490) (Bodleian Library, Oxford, Ms Douce 219, fols. 145v-146r)

De vondsten in de rechthoekige kuil doen vermoeden dat er, na het verlaten van het 14^e-eeuwse blokhuis, in de buurt bewoning met een zekere status aanwezig was. Of de kuil moet geïnterpreteerd worden als een 15^e-eeuwse uitbraakkuil van een gebouw dat op deze plaats stond, is niet met zekerheid vast te stellen. Aan de overzijde van de straat heeft zich alleszins een omvangrijk eif ontwikkeld dat afgebeeld werd op de kabinetkaart van Ferrais (1771-1778).

Een meer gedetailleerde studie van het archeologische materiaal, analyses van diverse stalen (houtschool, zaden en vruchten, pollen) en historisch onderzoek zullen ons in de toekomst mogelijk een nog klaaiere kijk geven op de lokale evolutie in de nabijheid van de Beverse Beek. Dit artikel wil dan ook een aanzet zijn voor historici om bij toekomstig onderzoek alert te zijn voor verwijzingen naar het blokhuus bij de Beverse Beek.

NOTEN

Jeroen Van Vaerenbergh is verbonden aan de Archeologische Dienst Waasland als verantwoordelijk terreinarcheoloog. Hij publiceerde eerder al, in m v Lieselotte Meesschaert, in *Het Land van Beveren* het artikel *In de voetsporen van de middeleeuwse Melsele naar archeologisch onderzoek in de kerkomgeving van Melsele* (jg 50, 2007, nr 4, p 525-538). Op donderdagavond 26 november 2009 hield hij in OC 't Klooster (Vrasene) een gesmaakte lezing over *Zijn er schatten gevonden in Vrasene? Archeologische opgravingen in Nerenhoek en Profruco, 2007-2008*.

- 1 J. VAN VAERENBERGH en J.-P. VAN ROEYEN, in m v R. VAN HOVE, *Recent archeologisch onderzoek in het Waasland (2004-2006)*, in *Annalen van de KOKW*, dl 110, 2007, p 383-385 (= *Berichten van de Archeologische Dienst Waasland*, dl 8).
- 2 Het merendeel van de handgevoimde keramiek werd in de vulling van de paalkuilen aangetroffen. Wellicht heeft het in cultuur brengen en verstoren van de oude bodem geleid tot het aanvoeren van oudere sporen uit voorgaande occupatiefases. Bijgevolg kwamen oudere archeologica in jongere sporen terecht (= residueel).
- 3 Enkele fragmenten van grijs aardewerk, deels geglazuurd rood aardewerk en één enkele wandscheif van witbakkend aardewerk uit het Maasland ("Andenne-keramiek").
- 4 Het betreft Maximiliaan I van Oostenrijk (1459-1519), keizer van het Heilige Roomse Rijk. Beide afbeeldingen zijn te vinden in de facsimile "*Kaiser Maximilians Weisskunig*" (Stuttgart, 1956, 2 dln), dl 2, p 88 en 89. Met dank aan Michael Bletzer.
- 5 D. VERELST, *Singelberg, van kasteel naar legende*, in M.-A. WILSENS e a (red.), *Singelberg - het kasteel & het Land van Beveren*, Tiel, 2007, p 113-151.
- 6 K. POSCHET, *De kastelen Singelberg (Beveren) en Saafinge rond 1400 voorbeelden van de Bourgondische defensiepolitiek in Vlaanderen (2)*, in *Het Land van Beveren*, jg 53, 2010, nr 3, p 163-164.
- 7 Id., *Het kasteel Singelberg onder de Bourgondische hertogen als heren van Beveren (1384-1449)*, in M.-A. WILSENS e a (red.), *o.c.*, p 177-181.
- 8 Determinatie Gilbert De Wilde (A D W).

CARINE GOOSSENS

ARCHIEF DE BERGEYCK BLAAST LEVEN IN CORTEWALLE

In 2011 is het tien jaar geleden dat de *Familievereniging de Brouchoven de Bergeyck vzw* en de gemeente Beveren de overeenkomst voor een langdurige bruikleen van het familiearchief de Bergeyck hebben ondertekend. Beide partijen kwamen overeen dat het omvangrijke familiearchief voortaan in het kasteel Cortewalle onder het beheer van de gemeente Beveren zou bewaard en toegankelijk gemaakt worden voor wetenschappelijk en heemkundig onderzoek. De gemeente stelde een archivaris aan, en richtte een bewaarplaats en een leeszaal in. Meteen de start van een intensieve werking onder de benaming *Archief de Bergeyck*.

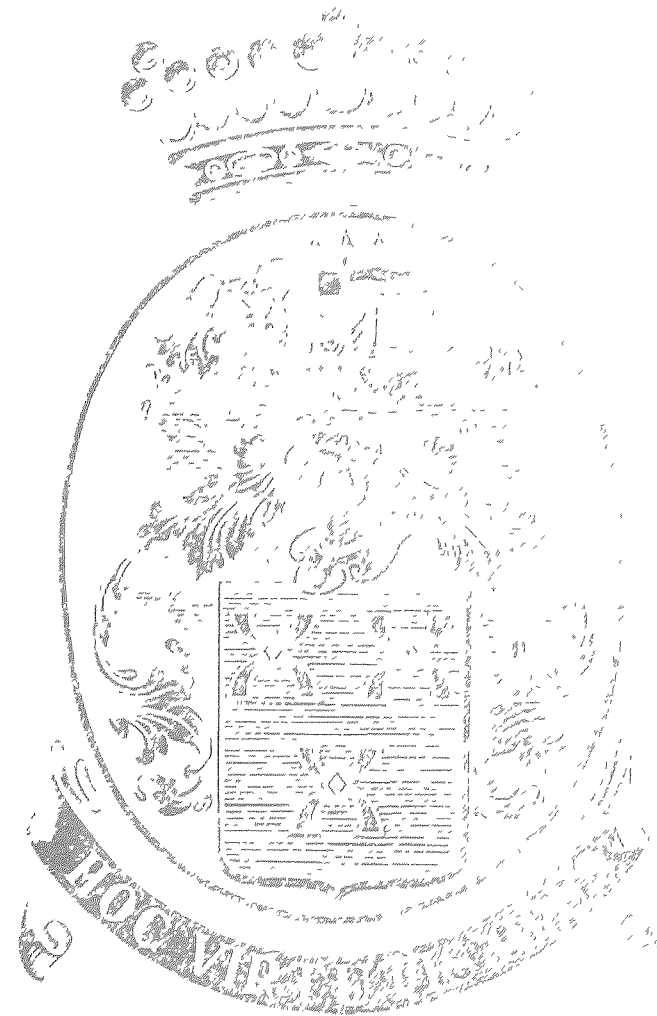
Voor de veertig stiekkende meter archief die in de loop van 2001 uit verscheidene hoeken van het land in het kasteel Cortewalle arriveerde, betekende dit het einde van een ware odyssee. Vier jaar eerder al – tijdens de jaarlijkse statutaire vergadering in het kasteel Cortewalle – uitten enkele leden van de Familievereniging de Brouchoven de Bergeyck vzw hun grote bezorgdheid over de aan de gang zijnde versnippering van het familiearchief. Dit vitale onderdeel van het familiepatrimonium was in 1965 – net voor de verkoop van het kasteel aan de gemeente Beveren – van de archiefzolder onder de dakpannen weggehaald en over enkele familieleden verdeeld. Sindsdien was het archief steeds meer verspreid geraakt, tot het in 1997 voor de familie duidelijk werd dat het dreigde te verdwijnen tenzij diastisch werd ingegrepen.

Cortewalle, zijn bewoners en hun archieven

Om de samenstelling en de achtergrond – zeg maar de context – van het Archief de Bergeyck te begrijpen, is een kennismaking met de opeenvolgende bewoners van het kasteel Cortewalle nodig. De vorming en de evolutie van het Archief de Bergeyck zijn namelijk onlosmakelijk verbonden met hun handel en wandel.

1 Triest¹

De oorsprong van het kasteel Cortewalle ligt in de vroege vijftiende eeuw. Het is in 1416 opgetrokken door de Gentse families Vijd en Triest, op een plaats die topografisch werd aangeduid als *Te Walle*. De actuele naam *Cortewalle* zou een vereenvoudiging zijn van het Franse *Cour te Walle*. In de zeventiende eeuw was het kasteel nog steeds eigendom van de familie Triest. Zware financiële problemen verplichtten Emmanuel Philips Triest, baron van Ouwegem en toenmalige eigenaar, de inboedel van het kasteel in 1668 te verkopen aan zijn schoonmoeder. Enige beterschap in zijn toestand kwam er echter niet. In 1671 bleef hem geen andere keus dan het kasteel en de omliggende gronden van de hand te doen. Het domein werd in drie loten opgedeeld: het eerste lot, wat het kasteel en

Familievereniging
de Brouhoven de Bergeyck vzw

Uit sympathie